

STAJ SONU RAPORU

Büşra AKSU

SURİYE İÇ SAVAŞINDA İRAN'IN BÖLGESEL ROLÜ

Jeopolitik ve Jeostratejik İnceleme

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	2
1.BÖLÜM	
1.1 SURIYE-İRAN İTTİFAKININ TARİHSEL SÜRECİ	3
2. BÖLÜM	
2.1 Arap Baharı	6
2.2 Suriye Krizi: Suriye İç Savaşı	6
2.3 İran Dışındaki Aktörlerin Sahneye Çıkışı	8
2.3.a ABD'nin Rolü	9
2.3.b Rusya'nın Rolü	9
2.3.c Türkiye'nin Rolü	9
2.4 Küresel Aktörlerin Diplomatik Girişimleri	10
3.BÖLÜM:	
3.1 İran Jeopolitiği	13
3.1.a Soğuk Savaş Dönemi İran'ın Jeopolitik Önemi	13
3.1.b Soğuk Savaş Sonrası İran	15
3.2 Suriye Jeopolitiği	16
3.3 İran'ın Suriye Üzerindeki Etkisi	19
3.3.a Bölgedeki Şii Milis Gruplar	20
3.3.b Ekonomik Destek	22
3.4 Şii Hilali	23
3.5 Jeopolitik ve Jeostratejik Kaygılar	25
3.6 Güvenlik	25
SONUÇ	26
KAYNAKÇA	28

Giriş

Ortadoğu coğrafyasında Tunus'ta başlayıp bütün bir coğrafyaya yayılan Arap Baharı, Suriye'de farklı bir seyir izlemiştir. Uğradığı her ülkede ya rejimi değiştiren ya da yapılan reformlarla sona eren gösteriler Suriye'de başarılı olmamış ve 2011 yılında başlayan olaylar bir iç savaşa dönüşmüştür. Orta Doğu'daki statükoya karşı çıktığını dile getiren ve “İslami uyanış” addettiği Arap uyanışı sürecini destekleyen İran, Suriye'deki krizde farklı bir tutum geliştirmiş, statükonun sürdürülmesine destek olmuştur. Bu çalışmada Suriye ve İran'ın tarihsel süreç içindeki bölgesel ittifakı incelenip analiz edilecek, bölgede Arap Baharı ile başlayıp Suriye'ye sıçrayan dalganın iç savaşa dönüşme evreleri değerlendirilecek, bölgesel ve küresel güçlerin çatışmaya dahil olma süreçleri ele alınacaktır. Bu bağlamda küresel ve bölgesel güçlerin müdahil olarak çatışmayı yeni bir boyuta taşıma çabaları analiz edilmiştir. Küresel ve bölgesel aktörlerin diplomatik girişimleri de bu çatışmaya son verememiştir. Suriye'deki savaşın sekiz yıldır bitmemesinin nedeni ancak jeopolitik yasalarla açıklanabilmektedir. Bölgede Suriye'nin en hayati ve stratejik ittifakı olan İran'ın jeopolitiği de konuyu kavramamız açısından büyük öneme sahiptir. Çünkü, iki ülkenin dayanışmasının temelinde birbirlerine dinsel anlamda yakın olmaktan çok, jeopolitik güç mücadeleleri rol oynamıştır.

1. BÖLÜM

Suriye-İran İttifakının Tarihsel Süreci

İran ile Suriye arasında bulunan ilişkinin temeli, İran İslam Devrimi sonrasında atılmış olmakla birlikte; Hafız Esad ile İran'ın sürgünde bulunan lideri Ayetullah Humeyni arasında devrimin gerçekleşmesi öncesinde irtibatlarının bulunduğu bilinen bir gerçektir. Hafız Esad, Ayetullah Humeyni ile ortak hareket ederek İran Şah rejiminin muhaliflerini ve diğer farklı gruplara da destek vermiştir¹.

İran ile Suriye arasındaki ilişkiler yedi aşamadan geçmiştir. Bu aşamalar aşağıdaki gibidir²:

Birinci Aşama: Yeni İttifak (1979-1982)

Suriye, İran'da Devrim hükümetini tanıyan ilk Arap ülkesi, dünya çapında ise Sovyetler ve Pakistan'dan sonra tanıyan üçüncü ülkedir. 1978 yılında Mısır'ın İsrail ile Camp David Antlaşmasını imzalamasından sonra Mısır'ın ve bazı diğer Arap devletlerinin İsrail karşıtlığına resmi olarak son vermeleri, Suriye'nin İsrail karşısında yalnız kalmasına neden olmuştur. Yeni kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin ise devrimin ilk yıllarında İsrail büyükelçiliğini kapatarak binayı Filistin elçiliği için tahsis etmesi ve Filistin davasını sahiplenmesi Suriye ile İran arasındaki yakınlaşmayı başlatmıştır.³ Şam, 1980 yılında Irak'ın İran'ı istilasında Tahran'ı desteklemiş, diplomatik ve askeri yardımlarda bulunmuştur. Suriye, Arap devletleri içerisinde İran'a destek veren tek ülke olmuştur. Şam'ın bu savaştaki tavrı ikili ilişkileri birkaç yönden etkilemiştir:

- 1) Devrim'den sonra büyük güçlerle arası bozulan İran silah temin etmekte güçlük çekmiştir. Silah ihtiyacını Suriye üzerinden Doğu Bloku menşeli silah tedarik ederek karşılamıştır.
- 2) Suriye'nin kendi topraklarından geçen boru hattını kapatması Irak'ın mali yönden zayıflamasına neden olmuş ve savaşı sürdürecektir ekonomiyi elde etmesine darbe vurmuştur.

---

¹ Arıboğan, 2013:58

² Goodarzi, 2015

³ Köroğlu, 2012:45

3) Saddam Hüseyin'in İran-Irak Savaşı'nı bir Arap-Pers çatışması olarak göstermesine karşı Suriye'nin İran'ın yanında yer alması bu propagandanın işlememesine neden olmuştur. Bütün bu desteğine karşılık Suriye, İran'dan ucuz petrol ve maddi yardım almıştır.⁴

İkinci Aşama: Suriye-İran gücünün zirvesi (1982-1985)

Suriye-İran ilişkilerini etkileyen bir diğer etken, 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ın güneyini işgal etmesi olmuştur. Suriye için bu işgal bir güvenlik tehdidi olarak algılanmıştır. İsrail'in Suriye birliklerini Lübnan'da yenmesinden sonra Hafız Esad, İran'ın kendi toprakları üzerinden Lübnan'daki Şii'lere nüfuz etmesine müsaade etmiştir. İran ise bu fırsatı hem devrimi Arap dünyasına ihraç etme, hem de İsrail'e karşı bir üs elde etme amacıyla kullanmıştır. Ayrıca Suriye ve İran bu dönemde kurulmuş olan Hizbullah'a destek vererek Batı kuvvetlerine karşı yıpratma, terör ve gerilla savaşı yürütmüşlerdir. Bu yıpratma harbi 1984'te Birleşik Devletler Barış Gücü'nün ülkeden çekilmesine ve 1985'te İsrail'in işgal ettiği yerleri terk etmesine neden olmuştur.

Üçüncü Aşama: İttifak içerisinde gerginlik ve gerginliğin bitmesiyle sağlamlaşma (1985-1988)

1980'lerin sonu ittifak ilişkisinin en sorunlu dönemidir. İran-Irak Savaşı ve Lübnan'ın işgalinin her iki ülke için de yıpratıcı sonuçları olmuştur. Lübnan konusunda fikir çatışmaları yaşamışlar; Suriye bağımsız, seküler bir yönetim isterken İran kendi yönetimine benzer bir teokratik sistemin kurulmasını istemiştir. Ancak Irak'ın 1980'lerin sonunda gücünü yeniden toparlaması Körfez'deki savaşta işlerin değişmesine neden olmuş ve Sovyet yardımının Gorbaçov yıllarında Suriye'den zamanla çekilmesi, Ortadoğu'da ABD'nin etkisinin artması, bu iki müttefikin Lübnan'daki durumu çözmek için iş birliği yapmalarına ve beraber ilişkileri güçlendirmeleri gerektiğinin farkına varmalarına neden olmuştur. Nihayetinde her iki ülke anahtar konularda anlaşma sağlamıştır. Buna göre Suriye önceliğini Lübnan, İsrail, Filistin, Ürdün ve Suriye'yi kapsayan Levant bölgesine vermiş, Tahran'ın Körfez'deki çıkarlarına saygı göstermiştir.⁵

---

⁴ Sinkaya, 2012:6

⁵ Goodarzi, 2015

Dördüncü Aşama: Saddam Hüseyin Irak'ını çevreleme (1988-1991)

Bu dönemdeki işbirliği Irak'ın gücünü sınırlamak ve 1988-1989'da Lübnan'da Michel Aoun'un Suriye karşıtı hareketini bertaraf etmek üzerine yoğunlaşmıştır. İran ile Irak savaşı 1988'de sona erse de iki yıl sonra 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali, Irak'ın bölgede gücünü arttırması ve müdahaleci bir politika izlemesinden dolayı Suriye ve İran iş birliğine devam etmişlerdir. Saddam Hüseyin o dönemde güçlü bir ordu kurmuş ve Körfez bölgesinin tartışmasız en baskın gücü haline gelmiştir. Ancak bu dönemde asıl başkaldırı Lübnan'da gerçekleşmiştir. Lübnan'da General Michel Aoun liderliğinde Suriye karşıtı isyan başlamış ve Saddam Hüseyin bu isyana Aoun'un güçlerine silah tedarik ederek destek vermiştir. İran, o dönemde zayıf ve izole olmasına rağmen Suriye'ye Hizbullah ve diğer Lübnanlı grupları mobilize ederek yardım etmiştir. 1989'da Aoun ve güçleri yenilmiştir.⁶

Beşinci Aşama: Soğuk Savaş sonrası dönemde iş birliği (1991-2003)

Ortadoğu'da önemli değişimlerin yaşandığı 1990'lı yılların genelinde İran ve Suriye'nin yakın ilişkisi gelişerek devam etmiştir. Ortadoğu Barış Süreci başta olmak üzere iki ülke arasında birçok sorunda ortak yaklaşımlar sağlanmıştır. Sovyetler'in bölgeden çekilmesi ve dağılmasıyla ABD'nin baskın güç olarak kalması, bölgede hızlıca gelişen siyasi atmosferin getirdiği belirsizlikler iki ülkenin siyasi, ekonomik ve askeri ilişkilerini devam ettirmesi ve geliştirmesine neden olmuştur.

Altıncı Aşama: Irak Savaşı'ndan sonra ittifakın yeniden dirilişi (2003-2011)

2000'li yıllarla birlikte İran ve Suriye ilişkileri daha stratejik hale gelmiş; özellikle 2003 yılında Irak'ın işgali ile kendilerini tehdit altında gören bu iki ülke ABD ve yeni Bağdat hükümetine karşı olan grupları desteklemişlerdir

7. Aşama: Arap Baharı ve Suriye İç Savaşı (2011- ...)

İran, Arap Baharı'nı "İslami uyanış" olarak yorumlamış ve otokratik rejimlere karşı devrimci muhalifleri desteklemiştir. Fakat dalganın Suriye'ye sıçramasıyla 30 yılı aşkın zamandır bölgesel ittifak ilişkisi kurduğu Esad rejiminden yana tavır takınmıştır. İran, savaşa önce askeri danışman desteğiyle müdahil olup, daha sonra da Şii milis kuvvetleriyle rejime destek vermiştir.

---

⁶Goodarzi, 2013:45

2.BÖLÜM

2.1 Arap Baharı

2010 yılının sonunda Tunus'ta başlayan, ardından da Mısır, Libya, Yemen, Bahreyn ve Suriye'de çıkan adil, ekonomik dağılım ve demokratik yönetim talep eden halk hareketleri tüm dünyada "Arap Baharı" olarak adlandırılmıştır. İlk isyan, 17 Aralık 2010'da Tunus'ta bilgisayar mühendisi Muhammed Buazizi, Sidi'n Bouzid kasabasında bir arabaya doldurduğu sebze ve meyveyi satarken zabıtalara yakalanmasıyla başladığı bilinmektedir. Protesto için valilik binasının önünde kendisini yakan Muhammed Buazzizi'nin başlattığı isyan büyüyerek devam etmiştir. Bu isyan sonucunda 23 yıldır iktidarda olan hükümet devrilmiştir. Kısa sürede bölgeyi ve Kuzey Afrika'yı saran dalga son olarak 15 Mart 2011 tarihinde Suriye'ye sıçrayarak yayılışına devam etmiştir. Bu süreçte Kuzey Afrika ve bazı Ortadoğu devletlerinde yaşanan otorite karşıtı hareketler iç ve dış basın tarafından "Arap Baharı" adı ile anılmaya başlanmıştır.

Demokratikleşme ve yeni özgürlükler üzerine iyimserlik, ülkeden ülkeye hızla yayılmış ve Ortadoğu'nun büyük bölümünü etkilemiştir. Tunus, Mısır ve Libya'daki rejimler düştükçe diğer rejimlerin sırayla düşeceğine ve yeni bir demokratikleşme dalgasının yaşanacağına olan inanç artarak devam etmiş ancak bu iyimserlik kısa sürmüştür. Otokratik rejimler hem statükolarını devam ettirmişler hem de daha baskıcı bir otoriterlik versiyonunu yeniden tesis etmede kayda değer bir başarı göstermişlerdir. Suriye, Yemen ve Libya başta olmak üzere, kimi ülkelerde ise toplumsal ayaklanmalar devlet-toplum ilişkilerinin en şiddetli döneminin ve iç savaşa dönüşen sürecin başlamasına neden olmuştur. Beklenen demokrasi festivali sadece bir hayale değil, devlet şiddetine ve otoriter tepkilere de dönüşmüştür. İnsanlar hayal kırıklığına uğramış ve toplumlar daha da kutuplaşmaya başlamıştır.

2.2 Suriye Krizi: Suriye İç Savaşı

Ortadoğu'da Arap Baharı süreci devam ederken bu sürecin bir yansıması olarak Dera kentinde iki kadın doktor arasında geçen telefon konuşmasında, biri diğerine "Mısır'da Mübarek devrildi" demiş, diğeri ise "Darısı bizimkinin başına" cevabını vermişti. Telefonları dinlenen doktorlar tutuklanıp işkence görmüş, ceza olarak saçları tıraş edilmişti. Kültürel bir aşağılama anlamına gelen kadınların saçlarının tıraş edilmesi sonucu doktorların akrabaları

olan 15 çocuk, 6 Mart 2011 tarihinde, duvarlara “Halk rejimin düşmesini istiyor” sloganını yazmaları üzerine tutuklanarak ağır işkencelerden geçirilmişti⁷. Karışıklık, Beşşar Esad aleyhine yazılan duvar yazıları sonunda, bu yazıları yazan birkaç gencin polisler tarafından tutuklanmasının üzerine gerçekleşen yerli halkın tepkisinden kaynaklanan eylemler neticesinde başlamıştır. Esad iktidarına bağlı güvenlik güçleri, ilk etapta silahsız kitle gösterileri şeklinde ortaya çıkan muhalefet hareketini bastırmak için ateş açmaya başlamış, böylece kriz büyümüştür. Güvenlik güçlerinin muhalif gösterileri şiddet ve baskı ile engelleme teşebbüsü, ülkedeki halk hareketinin Şam, Halep, Hama ve Humus gibi Suriye'nin diğer kentlerine yayılmasına yol açmıştır. Diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi, Suriye'deki isyanın ortak bir noktası yine demokratik değişim yönündeki beklentidir. İsyen edenler Esad rejiminden kurtulmayı istemekle beraber bundan sonra yönetimi doğrudan halkın belirlemesini ve yönetimde daha fazla söz sahibi olmalarını istemektedirler. Bu dönüşümü uygulatacak yeni reformlar yani demokratik bir anayasa, özgür seçimler, işleyen birçok partili sistem, basın ve muhalefet özgürlüğü talep etmektedirler.⁸ Suriye'de halkı sokaklarda kitlesel yürüyüş eylemleri yapmaya sevk eden temel neden, Esad iktidarının reform yapması yönündeki taleplerdi. Suriye halkının talep ettiği reformlar dört başlık altında değerlendirilebilir:

- 8 Mart 1963 tarihinden beri ülkede uygulanan olağanüstü halin kaldırılması,
- İçişleri Bakanlığı başta olmak üzere, çeşitli hükümet kurumlarının sivilleştirilmesi, güvenlik birimlerinin görev alanlarının yeniden tanımlanması, yasama, yürütme ve yargı organlarının yapılandırılması ve yargının bağımsızlaştırılması,
- Bireysel hakların tanımlanması (Suriye kimliği olmayan Kürtlere vatandaşlık hakkı tanınması) ve ülkedeki gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi,
- Siyasi partiler yasasında değişiklik yapılması ve iktidardaki Baas Partisi'nin gücünün sınırlandırılması.⁹

Esad iktidarı bu talepler karşısında birkaç düzenlemede bulunsa da bu reformları harekete geçirememiştir. İktidarının devamını sağlayacak tedbirlere yönelmiş ve gösteri yürüyüşlerine şiddetle karşılık vermeye devam etmiştir.

---

⁷ Bural, 2019 s.3

⁸ Sinkaya, 2011:33

⁹ BİLGESAM, 2011

15 Mart 2011’de başlayan savaşın beraberinde getirdiği etkiler bugün, yerel ve bölgesel düzlemi aşarak küresel boyutlara ulaşmıştır.30’a yakın ülkenin müdahil olduğu savaşın sonu henüz görünmemektedir.

2.3 İran Dışındaki Aktörlerin Sahneye Çıkışı

Suriye krizi hızlı bir şekilde bölgesel düzeyden uluslararası bir boyut kazanarak büyük güçlerin vekalet mücadelesine dönüşmüştür. İran, krizin yerel düzeyden bölgesel düzeye çıkmasında, ABD ve Rusya sorunun bölgeyi aşarak küresel bir boyut kazanmasında önemli rol oynamıştır.

Suriye toprakları, Bereketli Hilal’in büyük bir bölümünü kapsayıp, MÖ. 27. Yüzyıldan beri çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Akdeniz’deki coğrafi konumu, Suriye’nin başlıca ticaret merkezlerinden biri olmasına olanak sağlamıştır. Ancak stratejik öneme haiz olması onu davetsiz misafirlerin ilgi odağı haline getirmiştir.¹⁰

Suriye’deki çekişme çok denklemlili bir yapı göstermektedir. Aralarında İsrail, İran, Türkiye, Suudi Arabistan, Rusya, ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinin bulunduğu bu denklemde her aktör Suriye’de sahada çarpışan gruplar üzerinden kendi kozunu oynamaya çalışmaktadır. Bu da değişim dinamiklerini gerektiğinden fazla edilgen hale getirmektedir.

Suriye’deki çatışma 3 katmanda sürmektedir; ilk katman olan, sahada çarpışan taraflar için bir varoluş mücadelesidir. İkinci katmanda bulunan bölgesel aktörler için rakiplerine karşı mevzi savaşıdır. Üçüncü katmanda yer alan küresel güçler için bu savaş uluslararası rekabette onlarca cepheden sadece birisidir.

Yerel, etnik, mezhebi ve siyasi nedenlerle parçalanmış gruplarla, bunları kullanan devletler arasındaki ittifak ve bloklaşmalar, bölgesel ve küresel çatışma alanları arasında bir bağlantı oluşturmuştur. Böylece Suriye özelinde Orta Doğu’daki bölgesel çatışma, uluslararası alandaki çatışmayla iç içe geçmiştir. Bu bağlamda Suriye’deki iç savaş ortamının hem oluşumunda hem de uzamasında, rejim ve muhalefeti destekleyen ülkelerin payı bulunmaktadır. Zira Suriye jeopolitiğinin ekonomik, askerî ve kültürel değeri, büyük güçlerin bölgesel politikalarına temel teşkil etmektedir. Bu bağlamda vekâlet savaşı konsepti, söz konusu devletlerin sahada hamle yapmasında elini rahatlatan bir faktör olurken, aynı zamanda

---

¹⁰ Bryce, T. (2014) “Ancient Syria : A three thousand year history”

Suriye'deki iç savaşın derinleşmesine ve krizin sınır aşan bir fenomene dönüşmesine neden olmaktadır.¹¹

2.3.a. ABD'nin Rolü

Hafız Esad iki kutuplu dünya düzeninde Sovyetler Birliği'nin en stratejik ittifaklarından biri olmuştur. İran'a devrim sürecinde destek veren ve Tel-Aviv karşıtı tutum takınan Şam, ABD'nin dolaylı düşmanı haline gelmiştir. ABD, Arap Baharı'nın ilk günlerinden itibaren muhaliflere ve bölgedeki rejim karşıtı milis güçlere finansal, askeri ve siyasi birçok destek vermiştir. Bundan sonra Rusya ve İran'ın rejime destek vermesiyle iç karışıklığın, bölgesel ve küresel bir vekalet mücadelesi haline gelmesidir. İran-Suriye ittifakının daha da güçlenerek bölgede İsrail için bir güvenlik tehdidi yaratacağı da ABD'nin müdahil olma sebeplerinden biridir.

2.3.b Rusya'nın Rolü

Suriye ve Rusya ittifakı en sabit stratejik ittifaklardan biridir. Sovyetler Birliği'nin mirasını taşıyan ve son dönemlerde ABD'ye karşı güç kazanan Rusya, Esad rejiminin en büyük destekçisi olmuştur. Rusya, Ortadoğu'daki en stratejik ittifakını kaybetmemek için rejime, savaşın ilk günlerinden itibaren finansal, askeri ve siyasi destekler vermiştir. Bu desteğini sürdürme gerekçesi olarak da ülkedeki parçalanma senaryolarını, iç savaş ve mezhep kavgalarını göstermektedir. Ayrıca Rusya, Suriye'de gönüllü olarak savaşan Kafkas kökenli vatandaşların Rusya'ya dönerek etnik sorunlardan kaynaklı çatışmaları tetikleyebileceklerini düşünmektedir.

2.3.c Türkiye'nin Rolü

“Komşularla sıfır sorun” politikası ve İhvinci dış politika anlayışı kapsamında Suriye ile iyi ilişkiler içinde bulunan Türkiye, Arap Baharı'ndan sonra otokrat rejimlere karşı muhalefeti desteklemiş ve Suriye ile olan iyi ilişkiler sekteye uğramıştır. Ankara'nın ABD ile ortak projesi olan eğit-donat programında Türkiye'de askeri eğitim verip silahlandığı ÖSO mensupları 2015 yılında Suriye'de savaşımaya başlamış ancak beklenen başarıya ulaşmayan bu program ABD tarafından kısa süre içinde sonlandırılmıştır. ABD daha sonra Suriye'de IŞİD'le mücadele konusunda partner olarak ÖSO yerine YPG'ye yönelmiş, bu gelişme Türkiye-ABD-YPG üçgenindeki kırılma noktalarından biri olmuştur.¹² Sınır güvenliği tehlikeye düşmüş olan Türkiye, IŞİD ve YPG'ye karşı Suriye topraklarında mücadele

¹¹ Cona, Ö, Vekalet Savaşları-Suriye Krizinde Uluslararası Güç Mücadelesi

¹² DW, Ozbek

vermeye devam etmektedir. Ayrıca Türkiye savaştan kaçan 3 milyon 649 bin 750¹³ ev sahipliği yaptığından, bunların geri dönüşü için gerekli alan ve koşulları yaratmaya çalışmaktadır.

2.4 Küresel Aktörlerin Diplomatik Girişimleri

Suriye’de iç savaşı ve çatışmaları sona erdirmek üzere Arap Birliği, Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi, Batılı ülkeler ve Rusya bir dizi arabuluculuk faaliyeti yürütmüşlerdir. Müzakere eden taraflar genellikle Esad rejimi, muhalifler ve Batı destekli YPG olmuştur.

Bunların bazıları:

- **Kofi Annan Barış Planı (16.03.2012):** Birleşmiş Milletler Özel Temsilcisi Kofi Annan, Rusya ve Şam ile görüşmüş ve 6 maddeden oluşan barış planı hakkında mutabakata vardıklarını açıklamış; ancak bu plan Esad’ın “rejimin ağır silahlarını kent merkezlerinden çekmesi” kısmını tehdit olarak gördüğü için hayata geçmemiştir.
- **Cenevre Görüşmeleri-1 (30.06.2012):** BGMK 5 daimi üyesi, AB temsilcileri, Türkiye, Katar, Kuveyt ve Irak’ın katılımı ve Kofi Annan’ın koordinatörlüğünde gerçekleşen ilk uluslararası zirvedir. Suriye rejimi ve muhalefetten katılım olmamıştır. ABD ve Rusya’nın anlaşmazlıkları sonucu başarıya ulaşamamış ve Kofi Annan istifa etmiştir.
- **Cenevre Görüşmeleri-2(22.01-16.02.2014):**BM Özel Temsilcisi Lahtar İbrahimi, Suriyeli Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu (SMDK), Suriye rejimi ve Türkiye dâhil 40 ülkenin katıldığı Cenevre-2’ye muhaliflerin sert tepkisi üzerine İran davet edilmemiştir. Doğu ve Batı arasında Esad konusundaki keskin fark bu görüşmelerden sonuç alınamamasının en büyük nedenidir.
- **Cenevre Görüşmeleri-3:** En sürüncemede kalan görüşmedir. Dört defa ertelenmesinin ardından taraflar arasındaki anlaşmazlıklardan dolayı başarıya ulaşamamıştır. İran ilk defa bu zirveye davet edilmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz bütün görüşmeler başarısızlığa uğradıktan sonra Türkiye, İran ve Rusya ateşkes yapılması konusunda mutabakata varmışlardır. 30 Aralık 2016’da T.C. Dışişleri Bakanlığınca duyurulmuş olan mutabakatta üç konu üzerine mutabık olunmuştur:

---

¹³ <https://www.goc.gov.tr/>

Suriye hükümeti ve muhalifler arasında anlaşma, garantörlük anlaşması ve barış görüşmelerine yeniden başlama anlaşması¹⁴

1. Astana Görüşmesi(23.01.2017):30 Aralık 2016’da yürürlüğe giren ateşkesin ardından devam eden süreçte daha önce kararlaştırıldığı üzere Kazakistan’ın Astana kentinde barış görüşmeleri başlanmış, Kazakistan Dışişleri Bakanı Kayrat Abdrahmanov tarafından okunmuştur. Bu bildiriye göre ateşkesin denetlenmesi için üçlü bir mekanizma kurulmaya karar verilmiş, tüm muhalif gruplara görüşmelere katılma, IŞİD, YPG, El Nusra gibi terörist gruplara karşı savunma çağrısı yapılmıştır.

2. Astana Görüşmesi(16.02.2017): Astana’da gerçekleşen görüşmeye Türkiye, İran ve Rusya temsilcileri, Suriye hükümeti delegeleri ve muhalif grupların yanı sıra ilk kez Ürdün, garantör ülke olarak katılmıştır. En somut adımların atıldığı bu görüşmede Türkiye, İran ve Rusya’dan oluşan bir görev gücünün kurulmasına ilişkin madde kabul edildi.

- **Cenevre Görüşmeleri-4(23.02.2017):**Görüşmeye BGMK kararıyla “terörle mücadele” başlığı eklenmiştir. Sonuç alınamasa da olumlu bir görüşme gerçekleşmiştir.
- **3. Astana Görüşmesi(14.03.2017):** Türkiye, Rusya, İran, Ürdün, ABD ve AB’den temsilcilerin yer aldığı bu görüşmeye muhalefet katılmamıştır. Türkiye, İran ve Rusya tarafından kurulan görev gücünün güçlendirilmesi kararı alınmıştır.
- **Cenevre Görüşmeleri-5(22.03.2017):** Görüşmenin konusu yine terörle mücadele olmuştur. Cenevre-4’te ortaya koyulan hususların hayata geçirilmesi açısından bir hazırlık müzakeresi olmuştur.
- **4. Astana Görüşmesi (3-4.05.2017):** Gündem maddesi “çatışmasızlık bölgeleri” olmuştur. Toplantıda, ateşkes düzenlemesinin garantör ülkeleri olan Türkiye, Rusya Federasyonu ve İran arasında Suriye’nin İdlib vilayetinin tamamı, Lazkiye, Halep ve Hama vilayetlerinin belli bölümleri, Homs vilayetinin belli bölümleri, Şam/Doğu Guta bölgesi ve Dera ve Kuneytra vilayetlerinin belli bölümlerini kapsayan çatışmasızlık bölgeleri oluşturulmasına ilişkin Muhtıra imzalanmıştır.¹⁵

¹⁴ TC Dışişleri, http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-basina-yaptigi-aciklama_-30-aralik-2016.tr.mfa

¹⁵ T.C Dışişleri Bakanlığı (2017) http://www.mfa.gov.tr/no_-139_-suriye_de-catismasizlik-bolgelerinin-olusturulmasina-dair-muhtiranin-imzalanmasi-hk_.tr.mfa

- **1. Soçi Zirvesi (22.11.2017):** Astana Görüşmelerinde atılan somut adımların ardından Rusya, İran ve Türkiye liderleri, Rusya'nın Soçi kentinde dünya ölçeğinde büyük ses getiren bir görüşme gerçekleştirmiştir. Ruhani, Erdoğan ve Putin görüşmeden kritik kararlar alınacağını, siyasi uzlaşa için yeni bir aşamaya gelindiğini ifade etmiştir. Yabancı askerlerin ve terör örgütlerinin Suriye toprakları üzerinde etkisizleştirilmesi konusuna vurgu yapılmıştır.
- **2. Soçi Zirvesi (30.01.2018):** Muhalefetin bayrak ve flama krizi yüzünden temsil yetkisini devrettiği görüşmede BM'nin de desteğinin istendiği Suriye Ulusal Diyalog kongresinde anayasa komitesinin kurulması kararı alınmıştır. Komitede yer alacak taraflar, rejim, muhalefet, Suriye uzmanları, bağımsızlar, aşiret liderleri ve kadınlar olarak belirlenmiştir.
- **10. Astana Görüşmesi (30.07.2018):** Türkiye, İran ve Rusya'nın garantörlüğü ve katılımıyla Soçi'de düzenlenen görüşmenin gündemini "Suriyeli sığınmacılar" ve "geçici olarak yer değiştirmiş kişilerin dönüşünü sağlama" oluşturmuştur.
- **Astana'nın Üçüncü Ayağı: Tahran Zirvesi (07.09.2018):** Türkiye-İran-Rusya üçlü ittifakının İdlib nedeniyle ciddi bir sınavdan geçmesi zirvenin önemini arttırmıştır. Yayınlanan 12 maddelik bildiride Astana formatının başarısına ve üçlü eşgüdümün devamına vurgu yapılmıştır. Metinde, Suriye'nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü, IŞİD, Nusra Cephesi ve El Kaide gibi terörist grupların tamamen ortadan kaldırılmasında iş birliği, terörist gruplarla ateşkes rejimine katılmış silahlı muhalif grupların ayrıştırılması, siyasi sürece vurgu, Anayasa Komitesi'nin kurulması, insani yardım, sığınmacıların geri dönüşü, mülteciler ve ülke içinde yerlerinden edilmiş kişiler hakkında uluslararası konferans düzenlenmesi konuları öne çıkmıştır.¹⁶
- **4. Soçi Zirvesi (14.02.2019):** Erdoğan, Putin ve Ruhani, birlikte çalışma iradelerini teyit etmiştir. Liderler, İdlib'de HTŞ'ye karşı somut adımlar atılması, Anayasa Komisyonunu oluşturmada 6 ismin yenilenmesi, Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması ve terörle mücadele adına yeni gerçeklikler yaratılmasına karşı olmakta uzlaşmışlardır.¹⁷Görüşmenin, ABD'nin düzenlemiş olduğu Varşova Konferansı'ndan sonra yapılması, dengeleme stratejisinin açık bir göstergesi olmuştur.

¹⁶ SETA, 2018 <https://www.setav.org/tag/astana-gorusmeleri/>

¹⁷ SETA, 2019 <https://www.setav.org/tag/soci-zirvesi/>

Yukarıda önemli bir kısmından bahsedilen zirve ve görüşmeler Suriye'deki karışıklığı sonlandıramamış olsa da bu yolda somut adımların atıldığını göstermiştir. Özellikle Astana sürecinin Cenevre'den başarılı olması sorunun çözümünün ancak bölgesel konjonktürde çözülebileceğinin bir göstergesidir. Küresel krizlerde farklı politikalar izleyen bu üç ülke, Suriye'de istikrar arayışı içerisinde olmuştur. Astana'nın Cenevre'den başarılı olmasının en önemli nedenlerinden biri de budur. Suriye'de her ne kadar güvenli bölge, siyasi yönetim ve demografik yapı hakkında bir mutabakata varılmamış olsa da Türkiye-Rusya-İran ittifakının iş birliği ve istikrar noktasındaki yaklaşımını başarılı saymak mümkündür.

3. BÖLÜM

3.1 İran Jeopolitiği

İran, 1 milyon 600 bin kilometrekarelik yüzölçümü ve coğrafi konumu itibariyle Orta Asya ve Orta Doğu'da çok önemli bir ülkedir. Kuzeyinde Azerbaycan, Ermenistan ve Hazar Denizi vasıtasıyla komşu olduğu Rusya, Kazakistan ve Türkmenistan; batısında Afganistan ve Pakistan; güneyinde Basra Körfezi ve Umman Denizi vasıtasıyla komşu olduğu Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Suudi Arabistan ve Kuveyt; batısında ise Irak ve Türkiye yer almaktadır. On beş ülke ile ortak sınırı vardır. Coğrafi konum itibariyle Kuzey-Güney, Doğu-Batı istikametinde uzanan ana ulaşım yolları üzerindedir. Dünyanın önemli bir doğalgaz ve petrol üreticisidir. Basra Körfezi ve Hazar Denizi vasıtasıyla çevre ülkelerdeki enerji kaynaklarını ve enerji nakil hatlarını kontrol edebilecek konumdadır. İran bu konumu itibariyle son iki yüz yıldır küresel güçlerin ilgi odağı olmuş ve zaman zaman da müdahalelerine maruz kalmıştır. İran'ın jeo-stratejik konumunu Soğuk Savaş dönemi ve sonrası, günümüze kadar olan dönem olarak iki başlık altında inceleyecek olursak:

3.1.a -Soğuk Savaş Dönemi İran'ın Jeostratejik Önemi

Bu dönemi daha iyi inceleyebilmek adına üç döneme ayırabiliriz. İran'da 1950 ile 1980 arası üç konsept değişimi yaşanmıştır. İlk dönem; yani 1950'li yıllardan itibaren İran batı eksenine girmiş ve İran toprakları üzerinde Batı'nın kullanımı için savunma mevzileri kurulmuştur.

İran, Batı ile iyi ilişkiler içerisinde olmasına rağmen kuzeyindeki süper güç olan Sovyetler Birliği ile gerginliği azaltmak için -Batı'nın da onayıyla- ekonomik anlaşmalar imzalamış ve bazı imtiyazlar vermiştir.

İkinci dönem; İngiltere'nin 1968 yılında Süveyş Kanalı'nın doğu yakasından ve Fars Körfezi'nden çekilmesinin ardından Sovyetler Birliği karşısında Batı'nın çıkarlarını koruma görevini ABD'nin üstlenmesiyle devam etmiştir. Fakat ABD, kamuoyu Vietnam Savaşı'nın ardından askerlerinin ülkelerinden başka yerde savaşmalarına ve ölmelerine şiddetle karşı çıktığı için “dolaylı var olma” ve “bölgenin güvenlik sorumluluğunu yerel güçlere devretme” politikası ile bu bölgede etkili olmaya çalışmıştır. Körfez'in güvenliğini sağlamak için müttefik arayışına giren ABD, “Çift Sütun” politikasını ilan etmiştir. Bu politikaya göre İran ve Suudi Arabistan bölgede kurulması planlanan güvenlik sisteminin iki ayağını oluşturacaktı. Körfez ülkeleri içinde İran bölgenin yeni askeri ve güvenlik gücü olarak belirlenirken Suudi Arabistan ise sahip olduğu büyük petrol gelirlerinden dolayı mali ve ekonomik güç olarak seçilmişti.

İran, jeopolitik şartlara sahip olup içinde bulunduğu hassas coğrafi konumdan dolayı bölge güvenliğinde çok önemli bir rol oynamıştır. Zira;

1-Sovyetler Birliği ile uzun bir ortak sınıra sahipti.

2-NATO ve CENTO arasındaki irtibat halkasıydı.

3-Amerika'nın CENTO'daki müttefikiydi.

4-Fars Körfezi'nin tüm kuzey sahillerine ve özellikle stratejik Hürmüz Boğazına hâkim durumdaydı.

5-Yeterli bir nüfusa sahipti. (Körfezde yaşayan toplam 55 milyona yakın insanın 35 milyonu İran'da yaşamaktaydı.)

6- Suudi Arabistan gibi İsrail karşıtı bir konumu olmaması sebebiyle ABD için Şah rejiminin silahlandırılması daha uygun bir seçenek olarak görülüyordu.

7-Şah rejimi Suudi rejiminin aksine ABD'nin İsrail yanlısı politikalarından rahatsız değildi.¹⁸

---

¹⁸ İlahi, s106

Şah rejimi ve ABD'nin çıkar ve isteklerinin çakışması hasebiyle ABD'nin bölgede doğrudan güç bulundurmasına gerek kalmamış ve gittikçe artan çıkarları İran tarafından en az masrafla karşılanmıştır.

Üçüncü dönemde ise 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi yüzünden ABD yaklaşık 10 yıldır sürdürdüğü bu politikaya son vermek zorunda kalmıştır. Rüzgar artık Sovyetler Birliği'nden yana esmeye başlamış ve İran'daki istikrarsızlıktan faydalanan Sovyetler Birliği Afganistan'ı işgal ederek bölgedeki etkinliğini artırmak için çabalamıştır. İran bu dönemde bağlantısızlar bloğuna katılmış ve İsrail ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. "Ne Doğu ne de Batı" sloganıyla hareket eden İran Batı'nın ülke topraklarındaki üslerini kapatmıştır. ABD'yi "Büyük Şeytan", Sovyetler Birliği'ni de "Küçük Şeytan" olarak addeden İran, iki süper güç ile de ilişkilerini askıya almıştır. Fakat Irak-İran Savaşı'nda (1980-1988) önce tarafsız tutum takınan daha sonra da Irak'ın yanında yer alan ABD'ye karşı daha realist uluslararası ilişkiler politikaları izlemiş ve ABD'yi dengelediğini düşündüğü Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurmuştur.

b- Soğuk Savaş Sonrası İran

Soğuk Savaş'ın ardından dağılan Sovyetler Birliği bu coğrafyada bir otorite boşluğu oluşturmuştur. Bunu bir fırsat olarak gören İran, dış politikasında açılıma gitmiş, bölge devletleri ve Avrupa ile ekonomik ilişkileri arttırmak ve yeniden bölgesel güç haline gelebilmek için çabalamıştır. Süper güç olarak sahneye çıkan ABD ile bu dönemde de politikaları örtüşmemiş, İran'ın nükleer güç olabilme yönündeki çabaları da problem yaratmıştır. 11 Eylül saldırısı sonrasında Bush, İran'ı uluslararası terörizme destek sağladığı ve kitle imha silahları ürettiği iddiasıyla "şer ekseninin bir parçası olarak ilan etmiş ve birçok alanda yaptırım uygulamıştır.

3.2 Suriye Jeopolitiği

Ortadoğu, dünya tarihinde her zaman hedef bölge konumunda olmuştur. Birçok kültürü, kimliği, çeşitliliği bünyesinde barındıran bölgenin yirminci yüzyıldaki önemli yeri petrol üretimi ile belirginleşmiştir. Ortadoğu petrolü Avrupa ile Asya'nın enerji ihtiyaçlarının büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Batı Avrupa'da tüketilen petrolün %75'i, Japonya'da tüketilenin de %90'ı Ortadoğu'dan gelmektedir. Bu stratejik hammaddeki zenginlikten dolayı Ortadoğu büyük devletlerin rekabet sahasına dönüşmüştür. Bölge 1960'lardan 1990'lara kadar önemli etkiler yapacak olan Üçüncü Dünya politikası açısından da önde gelen merkezler arasında olmuştur. Bölge 1980'lerden sonra İran-İrak Savaşı, 1990'da Kuveyt'in işgali ve 1994'ün Arap-İsrail anlaşmaları ile uluslararası ilişkilerin kilit alanı haline gelmiştir.¹⁹

Bu bölgede bulunan Suriye, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişim bölgesinde yer almaktadır. Suriye'nin kuzeyinde Türkiye, doğu ve güneydoğusunda Irak, güneyinde Ürdün, güneybatısında İsrail, batısında Lübnan ve Akdeniz yer almaktadır. (Harita:1)

Harita1: Suriye Haritası

¹⁹ TASAM, 2006

Suriye'yi fiziki coğrafya bakımından kıyı şeridi, dağlık bölge ve Suriye çölü olarak üç bölümde incelemek mümkündür. Suriye'nin batısında, Türkiye ve Lübnan sınırları arasında yaklaşık olarak 180 km'lik bir Akdeniz kıyı şeridi bulunmaktadır (Erciyes, 2004). Batıdaki alçak kıyıları ve dar kıyı ovalarından hemen sonra başlayan dağ sıraları dışında ülkenin geri kalan büyük kısmı, Suriye çölünün hafif dalgalı düzlüklerinden oluşmaktadır. Ülkenin orta ve kuzeydoğu kesimi çöllerle kaplıdır. Bu geniş çöl kuşağın büyük bir kısmı kurak-verimsiz bir bozkır karakterindedir ve ortalama yükseltisi 300 ile 500 metre arasındadır. Suriye'nin doğusu ise çöl sahaları ve küçük vaha alanlarından oluşmaktadır. Ülkenin en önemli su kaynağı olan Fırat Nehri bu bölgeden geçerek Irak'a girmektedir.²⁰

Suriye Arap Cumhuriyeti, bulunduğu coğrafi konum dolayısıyla stratejik bir mevkidedir. Suriye'nin konumunun stratejik olarak değerlendirilmesi, kuzeyde Türkiye ile güneyde petrol zengini Arap Yarımadası arasındaki bağlantıyı sağlaması ve doğudan batıya Irak-Mısır arasındaki geçişi sağlayan ana yolu meydana getirmesi sayesinde. Ayrıca Suriye'nin Arap ve İslam dünyasında birçok yeni fikrin ve hareketin çıkış noktası olması ile kültürel, dini, entelektüel yönlerden bir merkez haline gelmesi Suriye'nin konumu ile özellikle jeopolitik konumu ile ilgilidir. Suriye'nin politik fikir, hareket ve akımların menşei konumunda olması, Suriye'nin kültürel ve entelektüel anlamda bölgede önemli bir merkez olduğuna işaret etmektedir.²¹ Görüldüğü üzere Suriye bölgede giriş çıkışların kontrolünü sağlayan önemli bir ülkedir.

Suriye'nin coğrafi konumunun kendisine sağladığı avantajlar olduğu gibi dezavantajları da mevcuttur. Anadolu, Mezopotamya ve Mısır; yani Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasındaki ticaret ve askeri hareket yollarının geçiş ve kesişme noktasındaki kritik bölgede yer alan Suriye, bu stratejik ve jeopolitik konumu nedeniyle tarih boyunca saldırılara açık bir durumda kalmıştır. Yerine göre avantaj ve dezavantajlar oluşturan bu durum, Suriye'deki politik kültürün, hareket ve akımların, yaşam biçiminin ve daha birçok özelliğinin oluşumunda etkili olmuştur. Ülkenin batı sınırının tamamen deniz kıyısı yani doğal bir sınır olması, doğu ve kuzeydoğu bölgelerinin çöl şartlarına sahip olması, arada kalan dar bir koridor şeklindeki bölgeyi diğer tüm özellikleri ile beraber, Ortadoğu'nun diğer bölgelerinden farklı ve daha önemli bir coğrafi konuma yükseltmiştir.²²

---

²⁰ Bulut, 2008

²¹Erciyes'ten akt. Ayrancı, 2006

²² Collelo, 1988

634 yılında İslam topraklarına katılan Suriye, 1150 yıllarından sonra Türk devletlerinin hâkimiyeti altına girmiş ve 1516'da Osmanlı'nın Şam eyaleti olmuştur. 1914 Mondros Ateşkes antlaşması ile önce İngiltere'ye sonra onlar tarafından da Fransızlara bırakılmış, Fransa böl-yönet politikasını uygulayarak zaman içinde Halep, Şam, Lazkiye, Cebeli, Druz ve İskenderun bölgelerinde özerk hükümetler kurmuştur.(İskenderun 1939'da Türkiye'ye katıldı). 1941 yılında Fransız kuvvetlerinin geri çekilmesiyle Suriye Cumhuriyeti bağımsızlığına kavuştu. Suriye, 1940 ve 50'li yıllar boyunca içlerinde Türk asıllı Şükrü Kuvvetli'nin de bulunduğu; ihtilallerle gelen başkanlar tarafından yönetilmiştir.1958 yılında Mısır ve Suriye'yi birleştiren Birleşik Arap Cumhuriyeti projesi kısa zamanda başarısızlığa uğramıştır. Bu yıllardan sonra Baas Partisi Suriye yönetimine hâkim olmuştur. 1960'lı yıllar boyunca süren iç iktidar mücadelesi 13 Kasım 1970'te Hafız Esad'ın yönetimi ele geçirmesiyle noktalanmıştır. 1970'lerden itibaren Suriye Esad'lar tarafından bir aile mülküymüş gibi idare edilmiş, ülkenin kaynakları aile mensupları tarafından dışarı taşınırken, çıkan ayaklanmalar acımasızca bastırılmıştır.²³

Hafız Esad 2000 yılında ölmüş ve yerine göz doktoru olan Beşşar Esad geçmiştir. Hafız Esad iktidarının sona ermesi ülkede demokratik reformlar için umut doğurmuş; insan hakları ve ifade özgürlüğü alanlarında kısa bir açılım yaşanmıştır. Bu dönem “Şam Baharı” ismini almıştır. Fakat 2001 yılına gelindiğinde muhaliflerin tutuklamalara başlanması, sevinçleri yarıda kesmiştir.

Esad ailesi, nüfusun yaklaşık %13'lük kısmını oluşturan Nusayri azınlığa mensuptur. Suriye'de nüfusun dinsel-mezhepsel olarak dağılışı durumuna bakılacak olursa Arap çoğunluğun İslam dinine mensup olmasına rağmen mezhep farklılıkları olduğu dikkati çekmektedir.²⁴Söz konusu mezhep farklılığı Suriye'deki Araplar arasında önemli bir ayrışma nedenidir. Ülke nüfusunun İslam dini içerisindeki farklı mezheplere dağılışı durumuna bakıldığında Suriye Araplarının %70'inin Sünni, geri kalan kısmının Alevi-Nusayri, İsmaili ve Şii olduğu dikkati çekmektedir.²⁵Ayrıca Suriye'de Hristiyan ve Yahudi bir kısım azınlık da yaşamaktadır. Hristiyanlar ülke nüfusu içinde farklı kaynaklara göre %8 ile %14'lük bir kısmı oluşturmaktadır.²⁶ (Harite2: Suriye'nin Dini Haritası)

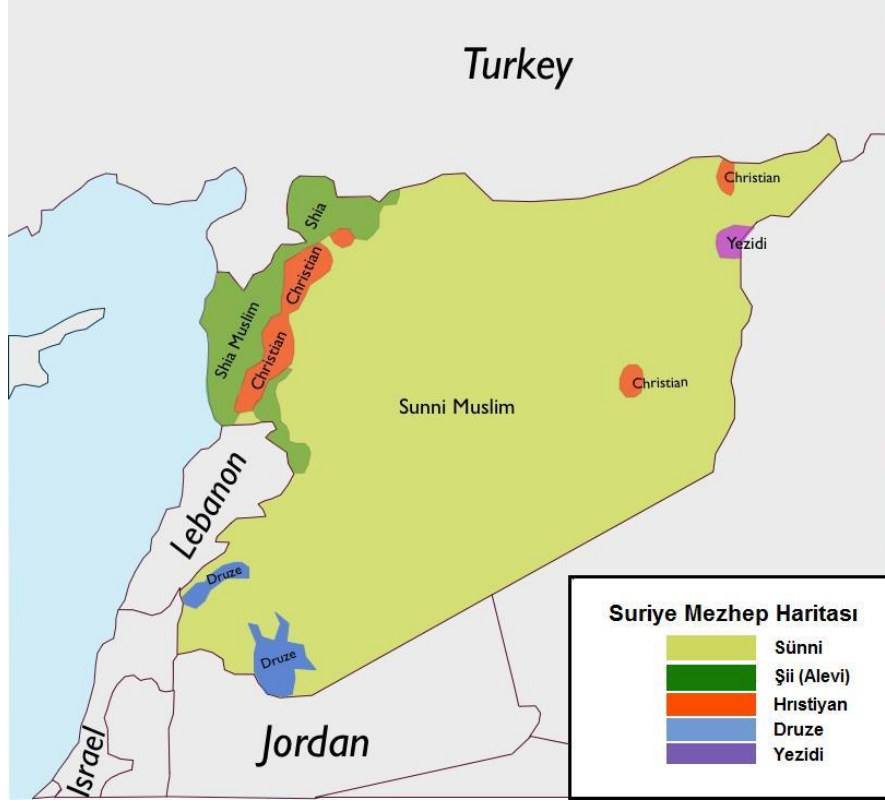
---

²³ Fikriyat, 2018

²⁴Dinçer ve Coşkun,2011

²⁵ Atlioğlu, 2016

²⁶ Koyuncu, 2016

Harita2: Suriye'nin Dini Haritası

3.3 İran'ın Suriye Üzerindeki Etkisi

Suriye iç savaşının başlaması İran ile Suudi Arabistan arasındaki yumuşak güç rekabetini vekâlet savaşına çevirmiştir. İran bu vekâlet savaşını bölgedeki ülkeleri domine etmektense müttefik ve dost rejimler oluşturmak suretiyle yürütmektedir.²⁷ Her iki ülke de Suriye'yi jeopolitik olarak önemli görmekte ve İran elinde tutmak, Suudi Arabistan ise elde etmek istemektedir. Bu sıfır toplamı oyunda Suriye'nin kaybı, kaybeden taraf için büyük bir jeopolitik kayıp manasına gelecektir. Bu mücadelede İran, Esad rejiminin yanında dururken, Suudi Arabistan ise ÖSO ve çeşitli örgütleri desteklemiştir. İran ile Suudi Arabistan arasındaki bu rekabet bölgesel güç olma yolunda verilen mücadeleden hem de İslam âlemine liderlik yapma mücadelesinden gelmektedir.²⁸

Devletlerin müttefik oluşturma nedenlerini 3'e ayırabiliriz:

1-Devletlerin sahip oldukları üstün kaynakların bir tehdit yarattığı devletler ve koalisyonlardan kendilerini korumak.

²⁷Berni, 2018:131

²⁸Uzun & Ekşi, 2017:220

2-Güvenliği korumak ve hegomonik gücün büyümesine karşı çıkmak.

3-Daha zayıf devletler ile “dengeleme” durumunun daha avantajlı sonuçlanabilmesidir. Çünkü sistemdeki yeni üyelerin ittifakları daha güçlü olacaktır.

İran, Arap Baharı'nı Suriye'ye sıçrayıncaya kadar desteklemiş, olaylar Suriye'ye sıçrayınca diğer ülkelerde yaptığının tam aksine rejimi desteklemiştir. Aslında İran Arap Baharı'nı bir dini reformizm olarak görmüş, fakat emperyal güçlerin sahaya inmesiyle hezeyana uğramıştır. Bu bağlamda baktığımızda İran, en kritik müttefikini destekleyerek yukarda belirttiğimiz nedenlerin doğal bir sonucunu göstermiştir.

İran'ın askeri stratejisinin savunmacı nedenleri özellikle Irak'ın doğusunda güvenli bir ortamın oluşturulmasıyla ve Suriye'de statükonun korunmasıyla açıklanabilir. ABD'nin Irak'ı işgaliyle birlikte kendini tehdit altında hisseden İran bölgede yalnızlaşmamak için ittifaklar kurmuştur.

3.3.a Bölgedeki Şii Milis Grupları

2003 yılında Irak'ın işgali ile başlayıp 2010 yılında Arap Baharı ile ivme kazanan süreç Orta Doğu'yu siyasi, ekonomik ve mevcut güvenlik konuları kapsamında adeta dağıtmıştır. Suriye iç savaşı ile sabit hale gelen kargaşa, küresel ve bölgesel güçlerin vekalet mücadelesi haline gelmiştir. 30'a yakın aktör pastadan payını almak, bölgede güç kazanmak veya kendisine gelecek muhtemel zararları önlemek ve tehditleri engellemek için sürece dahil olmuştur. Böylece ulusal ölçekte çıkan karışıklık, bölge ve küresel güçlerin müdahil olmasıyla gittikçe kompleks bir çatışmaya dönüşmüştür.

İran, devlet dışı aktörlerini çatışma bölgelerine mobilize ederek Esad rejimine destek vermektedir. Vekalet savaşı stratejisi izleyen İran, 15'e yakın silahlı milis gücü çeşitli isimler etrafında örgütleyerek etkin bir şekilde kullanmaktadır. İran'ın Suriye'de Şii milisleri kullanması Esad Rejiminin ömrünü uzatmakta, Tahran yönetiminin sürdürdüğü mezhepsel ideoloji sebebiyle bölgesel meselelerde nüfuzunu arttırmaktadır.²⁹ Bu milis gruplardan bazıları ise;

Devrim Muhafızları Ordusu

1979'daki İran İslam Devrimi sonrasında iç güvenliği sağlamak ve devrimi korumak ve muhafaza etmek için Ayetullah Humeyni tarafından kurulmuştur. İran ordusuna bağlı

---

²⁹ Doster, 49

olmasının yanında emirleri doğrudan dini liderden almaktadır. Irak ve Suriye’de IŞİD’e karşı mücadele göstermiş ve bölgede kalıcı olmak için çaba sarf etmiştir. Özellikle bu orduya bağlı Kudüs Gücü’nün bölgede sayısı oldukça fazladır. ABD, 15 Nisan 2019 yılında bölgedeki faaliyetlerini baltalayabilmek için terör örgütü listesine almıştır.

Lübnan Hizbullahı

1982 yılında İran desteği ile İran İslam Devrimi doktrinine göre kurulup şekillenmiştir. 1983 yılında İsrail’in Lübnan’ın güneyini işgal etmesiyle kurulmuş olan Hizbullah’ın Türkçe karşılığı Allah’ın Partisi veya Allah’ın Hizbi anlamına gelmekte ve isminin kaynağı olarak Maide suresi 54-56. ayetler gösterilmektedir. Ülkenin Şii Müslümanlarını temsil etmekte ve anti-emperyalist direniş odağı olarak bilinmektedir. 2006 yılında İsrail’e karşı zafer kazanan örgüt, Lübnan halkı nazarında kahraman olarak görülmektedir. 1992 yılında parlamentoya girmiş bir resmi kanadı da bulunmaktadır.

İran, Lübnan’da bir İslam devleti kurmayı amaçlayan Hizbullah’a kapsamlı maddi, ekonomik ve lojistik ve askeri eğitim desteği sağlamıştır. 2006 yılındaki İsrail ile savaştan sonra İran ve Suriye, Hizbullah’ı ileri teknolojik ve gelişmiş silahlarla yeniden silahlandırmıştır. Bu yardımların çoğu Suriye üzerinden yapıldığı için Suriye, İran’ın Levant’taki (Doğu Akdeniz) bölgesel siyasetinde merkez konumdadır. Suriye’deki savaş, İran’ın Hizbullah’a yardım koridorunun önemli parçası olan Suriye’yi tehlikeye düşürdüğü için var olan bu stratejik ittifakı büyük ölçüde tehdit etmektedir. Aynı zamanda hem İran Levant’taki bu en önemli “ön karakolunu” kaybetmeyi hem de Hizbullah kendisi için kritik öneme sahip olan İran ve Suriye desteğini yitirmeyi göze alamamaktadır.³⁰

Fatimiyyun Tugayı

İran’ın müttefiki Esad’ı ayakta tutmak için Suriye’de mobilize ettiği silahlı gruplar içinde Hizbullah’tan sonra en etkilisi olan Fatimiyyun Tugayı, Afgan Şii Hazaralar’dan oluşmaktadır. Grubun temelini 2011 öncesi Suriye’ye sığınan, Şam güneyinde Seyyide Zeyneb türbesi yakınlarına yerleşen Hazaralar oluşturmaktadır. İyi derecede Arapça bilmelerinden ötürü koordinasyonu sağlamakta zorluk çekmeyen bu kesim, savaş başlangıcında Şam güneyinde ciddi direnç göstermiştir. Bu tugay da İran tarafından ekonomik, askeri, lojistik her türlü desteği görmektedir. Sayıları tam olarak bilinmediği gibi bu grubu savaşımaya iten başat faktör işsizlik ve geçim sıkıntısı olarak görünmektedir.

---

³⁰ Sullivan, s9

Zeynebiyyun Tugayı

İsminin kaynağı olarak Hz. Muhammed'in torunu Hz. Zeynep gösterilen İran destekli bir milis güçtür. Suriye'de Esad rejimine destek vermektedir. Türlü sebeplerle Pakistan'dan ayrılıp İran'a irtica etmek zorunda kalan Şii'lerden oluşmaktadır. Peygamber soyundan gelenlerin savunucusu olarak kendilerini görmüşler ve Suriye'de olma sebeplerini Şam'da bulunan Seyyide Zeynep Türbesi'ni savunmak olarak göstermişlerdir. Halep ve Şam bölgesinde varlık göstermektedirler. Askeri eğitimleri Devrim Muhafızları tarafından verilmektedir.

Haşdi Şaabi

IŞİD'in Şii kutsal mekan ve ibadethanelerine yönelmesinden sonra Irak'ın en büyük dini merci olan Ayetullah Ali El-Sistani'nin 13 Haziran 2014'te "Cihad" çağrısı yaparak bütün Iraklıları (Şii ve sünni demeden tüm kesimleri) IŞİD'e karşı mücadeleye çağırmıştır. Bu çağrıdan sonra binlerce Iraklı Şii gönüllü olarak listelere isimlerini yazdırmış ve IŞİD'e karşı mücadeleye hazır olduklarını belirtmişlerdir. Haşdi Şaabi kelimesinin Türkçe karşılığı "halk/millet yığınları" olarak karşımıza çıkmaktadır.³¹ Örgütün kökeninin İran-Irak savaşına dayandığını söyleyenler mevcuttur. Haşdi Şaabi'nin bünyesinde Bedir Örgütü, Ketaib Hizbullah, Esaib Ehlül Hak, Saraya El-Selam, Ketaib Seyyid Şuheda, Ketaib İmam Ali, Horasan Tugayları ve Hareket El-Nucebba isimli milis gruplar bulunmaktadır. Suriye'nin kuzeydoğusunda Irak sınırındaki bölgede konuşlanan Haşdi Şaabi'nin 2017 yılında Suriye'ye girdiği bilinmektedir. Esad güçleri ile aynı amaç doğrultusunda mücadele etmekte ve IŞİD'e karşı direniş göstermektedir.

3.3.b- Ekonomik Destekler

Esad rejimi, iç karışıklığın yanı sıra ekonomik sıkıntılarla da mücadele etmektedir. Ülkenin gittikçe tükenen kaynakları ve ekonomik ambargolar Esad rejimini baltalayan bir diğer faktördür. Türkiye'den elektrik enerjisi almayı kesen Suriye, bu ihtiyacını İran'dan karşılamaktadır. İran, Irak ile ortak yürüttüğü projelerde Esad'ın Irak hava sahasını kullanması hususunda durmuştur. Ayrıca İran, 2011 yılında Suriye ile serbest ticaret anlaşması imzalayarak desteğini göstermiştir.³² Yine aynı yılın Temmuz ayında ise doğalgaz boru hattı ve sevkiyatı için bir mutabakat imzalamışlardır.³³

³¹Bilgay Duman, A.g.e. s. 10

³²http://ydh.com.tr/HD9967_iran-suriye-serbest-ticaret-anlasmasi-yururluge-girdi.html

³³<https://t24.com.tr/yazarlar/akdogan-ozkan/suriye-her-sey-7-yil-once-nasil-basladi,19290>

İran Suriye'yi yukarıda bahsedilen alanlardaki desteğin dışında güvenlik alanında da desteklemektedir. Rejim karşıtı gösterilerin bastırılması için silah ve mühimmat desteği ve güvenlik birimlerine istihbarat desteği vermektedir. Tüm bunların sonucunda “Neden İran Suriye için bu kadar mücadele ediyor?” sorusu herkesçe sorulmuş ve türlü teoriler çerçevesinde analiz yapılmıştır. Biz de İran'ın Suriye'ye olan yakın ilgisini belli başat faktörleri açıklayarak değerlendirebiliriz:

3.4 Şii Hilali

Şii Hilali kavramı ilk olarak Ürdün kralı II. Abdullah tarafından dile getirilmiştir. Kral Abdullah, 2004'ün Aralık ayında verdiği bir demeçte Sünni Arap ülkelerinin Şii hilali tarafından kuşatıldığını belirtmiştir. Kral'a göre hilal İran'dan başlamakta, son dönemde Şii hakimiyetinin oluştuğu Irak'ı kapsayarak, Alevi elitlerin yönettiği Suriye'den ve Şii nüfusunun giderek arttığı Lübnan'a kadar devam etmektedir.³⁴ (Harita:3) Kral Abdullah'tan sonra 2006 yılında Hüsnü Mübarek de bu söylemi dile getirmiştir. Bu iki lider dışında Suudi Arabistan Dışişleri Bakanı Saud al-Faisal da bu doğrultuda açıklamalar yapmıştır.

İran'da siyasal sistemin temelini ve yapısını İslam'ın Şii yorumundan alan bir ideolojik çerçeve belirlemektedir. İran'da siyasal sistemin bütün erklerin içeriği, işlevi ve yetkisini İslam dininin belirlediği görülür. İran siyasal sisteminin diğer bir özelliği, İslam'ı sadece kamusal alanda egemen kılmak değil, hayatın bütün alanlarında yürürlüğe sokmaktır. Bu bağlamda baktığımızda İran'ın, Irak'ta yeni kurulan Şii hükümetle ilişkilerinin kuvvetli olması, Suriye'de Nusayri Esad'ı, Lübnan'da Hizbullah'ı, Bahreyn'de Şii ulemayı ve Yemen'de Zeydi Husi hareketini desteklemesi Batı'nın Şii hilali söyleminin doğruluk payını güçlendirmektedir.

---

³⁴Robin Wright and Peter Baker, “Iraq, Jordan See Threat from Iran”, Washington Post, 8.12.2004.

Harita 3:Şii Hilali

Ortadoğu'da Şii hilalini kapsayan ülkelerin jeopolitik konumları çok önemlidir. Petrol ve doğalgaz kaynakları açısından baktığımızda Şii toprakları bu bölgedeki toplam kaynağın %75ini oluşturmaktadır.

İran'lı yetkililer ve ruhani lider Hamaney ise batının İslam âlemini bölmek için bu senaryoyu yarattığını söylemektedir. 6. Dünya Ehlibeyt Kurultayı açılış töreninde Ehlibeyt mektebinin Kur'an-ı Kerim'i ve İslam'ı doğru şekilde yorumlama mektebi olduğunu dile getiren Ruhani "İhtilaf yaratmak isteyenlerin tersine bizim Şii Hilali'miz yoktur, İslam Hilali vardır. Biz bütün Müslümanlarla birlikte nifakın karşısındayız ve İmam Humeyni, Ehlibeyt taraftarlarının Sünnilerle nasıl kardeşçe yaşayabileceklerini gösterdi" diye vurgu yapmıştır.³⁵

Şii hilali söyleminin yumuşatılmış bir ifadesi olarak "direniş eksenini", Şii güçler tarafından sıklıkla kullanılan bir söylemdir. 11 Eylül ardından "Şer Eksenini" söylemine bir karşılık olarak Libya'lı gazeteci ez-Zahf el-Ahdar tarafından kullanılan "Direniş Eksenini" terimi, ABD'nin hegemonik dünya görüşüne karşı geliştirilen direnişe vurgu yapmıştır. Bu direnişin sadece İran ve Suriye ile sınırlı olmadığı, Ahmedinejad'ın 2006'da Şam'a yapmış olduğu ziyarette

³⁵<http://www.hajij.com/tr/reports/item/1696-cumhurbaskani-ruhani-sii-hilali-degil-islam-hilali-istiyoruz>

Esad ve Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın yanı sıra Hamas, İslami Cihad ve diğer Filistin örgütleriyle bir araya gelmesiyle teyit edilmek istenmiştir.

Bütün bunlar göz önüne alındığında İran'ın uluslararası çıkarına göre hareket ettiği görülmektedir. İran dış politikasını salt Şiilikle açıklamamız doğru olmayacağı gibi Şiilikten bağımsız düşünmemiz de doğru olmayacaktır.

3.5 Jeopolitik ve Jeostratejik Kaygılar

İran, özellikle ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında bölgede değişen dengeleri kendi lehine çevirmeye çalışmıştır. 2005'te Mahmud Ahmedinejad'ın cumhurbaşkanı olarak seçilmesi, rejimin daha da radikalleşmesine sebep olmuş ve Filistin davasına ekstra önem verilmiştir. Bu doğrultuda İsrail ve Batı bloğu ile olan ilişkiler gerilemiş, Suriye, Hizbullah ve Filistin'deki silahlı gruplarla birlikte direniş eksenini oluşturmuştur. Bu açıdan rejimin geleceğini tehlikeye atan Suriye iç savaşı sonucunda rejim değişikliği yaşanması İran'a en stratejik müttefikini kaybettirecek, direniş eksenini dağıtacak ve direniş ekseninin dağılmasıyla birlikte Hizbullah ve Filistin'deki silahlı gruplarla bağımlı koparacaktır. 30 yıllık Suriye-İran ittifakında İran'ın kazanımları ve çıkarları hep korunmuştur. Bu çıkarlardan vazgeçmek İran'ın bölgede giderek zayıflamasının önünü açacaktır.

3- Güvenlik

İran dini lideri Ali Hamaney, "İran'dan, Irak ve Suriye'ye düşmana karşı savaşmak için gidenler bunu yapmasalardı, düşman ülkenin içinde olacaktı. Düşman durdurulmasaydı, onlarla Kermanşah'ta, Hamadan'da ve diğer şehirlerimizde savaşmak zorunda kalacaktık."³⁶ açıklamasıyla güvenlik tehlikesinin Suriye politikasının rotasını oluşturduğunu göstermektedir. Esad'ın düşmesi, ABD kanalıyla İran'daki Sünnileri ayaklandırabilir. Dolayısıyla İran bu iç tehditle mücadele etmektedir. Suriye'nin Batı'nın kontrolünde bir rejimin eline geçmesi, İran'ın bu ülkedeki askeri avantajlarını kaybetmesine yol açacak, ABD-İsrail karşısında bölgesel hâkimiyetini zayıflatacak ve ABD ve İsrail'in güvenlik tehdidine maruz kalacaktır. 1967 Arap-İsrail ve 1973 Yom Kippur savaşlarında açılan cephele içerisinde Suriye'nin özellikle Golan Tepeleri'nin İsrail karşısında önemli bir tehdit oluşturduğu görülmüştür. Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'na göre ise Suriye'nin düşmesi bir İran-Azerbaycan çatışmasını meydana getirecektir.³⁷

³⁶<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/iran-kaos-uzerinden-etki-arayisi>

³⁷ <https://www.mynet.com/suriye-duserse-3-dunya-savasi-cikabilir-110100603011>

SONUÇ

Arap Baharı sürecinde Suriye’de başlayan iç karışıklıklarda Suriye’deki otoriter rejim anlayışının temel bir neden olduğu görülmüş; muhalif kesimlerin büyük bir kısmı demokratik yöntemlerle bu otokrat rejimin değişmeyeceği değerlendirmesini yapmış ve silahlı mücadele süreci başlamıştır. Kısa sürede bu karışıklıktan faydalanmak isteyen bölgesel ve küresel güçlerin sürece müdahil olmasıyla çatışma büyümüş bir vekâlet savaşına (proxy war) dönüşmüştür. Taraflar temel olarak Sünni-Selefi Batı yanlısı eksen ve Şii-Batı karşıtı eksen olarak ikiye ayrılmıştır. İran ve Suriye, İsrail karşıtlığı konusunda ortak tavır sergileyen iki ülke olarak genellikle iyi ilişkiler içinde olmuştur. İran ile Esad rejimi arasında stratejik ve mezhepsel yakınlık nedeniyle bir ittifak yıllardır mevcut olmuş; bu ittifaktan ötürü İran ve Hizbullah rejimin destekçisi olmuştur. Arap Baharı sürecinde İran devrim yanlısı bir tutum takınmış; bunu İslami bir devrimin ayak sesleri olarak yorumlamıştır. Fakat protestolar Suriye’ye sıçrayınca bu tutumunu terk etmiş ve Esad rejimine askeri, finansal ve lojistik her türlü desteği vermiştir. İran’ın önce danışman olarak gönderdiği askerler daha sonra protestoların önlenmesi adına bizzat sahada görev almıştır. Suriye’de karışıklığın devam ettiği her geçen gün İran nüfuz kazanmaktadır. İran’ın Suriye’de muhaliflerle savaşması aynı zamanda Esad ile mücadelede merkez konum kazanması Batı ve İsrail’i rahatsız etmektedir. Suriye’deki İran’a bağlı Şii milis gruplar, Esad’ın çıkarlarını korumaktan ziyade, İran’ın çıkar ve kontrolü doğrultusunda hareket etmektedir. İran’ın Suriye’deki en önemli stratejik hedeflerinden biri İran ile Lübnan arasında güvenli bir koridor oluşturmaktır. Bu nedenle ülkenin güney kısmında konuşlanan İran destek milis gruplar ele geçirdikleri yerleri rejime teslim etmek yerine kendi kontrollerinde tutmaktadır. Bu bölgelerdeki -Lübnan sınırı- Sünni kentler tahliye edilerek İdlib bölgesine gönderilmiştir. Bu bölgelerde konuşlanan İran’a bağlı grupların Hizbullah’ın Lübnan’da uyguladığı askeri bir gruptan ekonomik, sosyal ve askeri kanatları olan siyasi bir partiye evrilme yöntemini hayata geçirmeye başlamaları, bu grupların bölgede uzun yıllar kalmak için hazırlandıklarını göstermektedir. Diğer taraftan Tahran yönetimi de Suriye rejimiyle uzun vadeli güçlü ekonomik ilişkiler geliştirmek bahanesiyle bölgede önemli yatırımlar yapmış, geniş toprak parçaları satın aldığı iddia edilmiştir.³⁸ Bu iddiaların gerçeği yansıtmayıp yansıtmadığı ancak sular durulunca görülecektir. Analizler doğrultusunda görünen bir gerçek olarak Esad rejimi düşer ve Suriye’de Batı yanlısı bir yönetim oluşursa İran bölgede güç ve nüfuz kaybı yaşayacaktır. “Direniş eksenini” dağılacak,

---

³⁸<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriye-de-iran-in-sii-milisleri/1089525>

Suriye üzerinden Hizbullah'a silah ve lojistik destek veren İran, bu kanalı kullanamayacak, hareket serbestisini yitirecektir.

Bazı kesimlerce Rusya ve ABD'nin gizli bir anlaşma dâhilinde Suriye'ye girdiği düşünülmektedir. Bu teoriye göre Rusya Suriye'de "yıkıcı barış"ı sağlayacak ve sonuçta harabeye dönmüş güçsüz bir Suriye İsrail için bir tehdit yaratmayacaktır. Aynı zamanda Netanyahu ve Putin'in 2015'ten yana görüşmeleri sıklaştırması ve Pompeo ile Putin özel görüşmesi teoriyi pekiştiren önemli unsurlardandır.

İran, Suriye'de nüfuzunu arttırdıkça Rusya ile çıkarları çatışmaktadır. İran Suriye'de egemen güç gibi algılandıkça Rusya buna karşı çıkacaktır. Rusya ve İran arasında örtülü bir güç mücadelesi mevcut olmakla birlikte karşılıklı bağımlılık ilişkileri de bulunmaktadır. İttifakın devam etmesinin asıl nedeni budur. İran kontrolündeki milis güçlerin ateşkes karşıtı tavrı ve Astana Süreci'nde kararlaştırılan güvenli bölge konusu iki ülke arasındaki tansiyonu yükseltmiştir. 2015 yılında Rusya'nın Hizbullah'a silah taşıyan İran konvoylarını bombalaması, Rusya'nın İran Hamadan'daki askeri havaalanını kullandığını basına servis etmesi de krizi tırmandıran bir diğer faktörlerdir.

KAYNAKÇA

Atlıoğlu, Y., (2007). Beşşar Esed Suriyesi'nde Reform. İstanbul: TASAM Yayınları.

Cleveland, W.L (2008) Agora Kitaplığı

Cona, Ö, Vekalet Savaşları-Suriye Krizinde Uluslararası Güç Mücadelesi, 2018 Nobel Bilimsel Yayınevi

Doster, B. (2012). Arap Baharı Özelinde Rusya'nın Suriye Politikası. Adıbelli, B. (ed.). Arap Baharı ve Suriye İçinde, İstanbul: IQ Yayıncılık.

Erciyes, E. (2004). Orta Doğu Denkleminde Türkiye-Suriye İlişkileri İstanbul : IQ Yayınları
Humayun İlahi, Halic-i Fars ve Mesail-i An s 106

İzzeti, İzzetullah. (2005) Küre Yayıncılık

Koyuncu, A. A. (2016). Suriye'de Azınlıklar Arası İlişkiler. Okur, M. A. Salık, N. (ed.). Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika İçinde. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yılmaz, S. (2016) Rusya Neden Suriye'de? Yazar Yayınları

İnternet Kaynakları

SETA, 2018 <https://www.setav.org/tag/astana-gorurmeleri/> Erişim Tarihi : 21.08.2019

SETA, 2019 <https://www.setav.org/tag/soci-zirvesi/> Erişim Tarihi: 21.08.2019

T.C Dışişleri Bakanlığı (2016) http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu-nun-basina-yaptigi-aciklama_-30-aralik-2016.tr.mfa Tarihi:20.08.2019

T.C Dışişleri Bakanlığı (2017) http://www.mfa.gov.tr/no_-139_-suriye_de-catismasizlik-bolgelerinin-olusturulmasina-dair-muhtirinin-imzalanmasi-hk_.tr.mfa Erişim Tarihi:20.08.2019

http://ydh.com.tr/HD9967_iran-suriye-serbest-ticaret-anlasmasi-yururluge-girdi.html Erişim Tarihi : 25.08.2019

<https://t24.com.tr/yazarlar/akdogan-ozkan/suriye-her-sey-7-yil-once-nasil-basladi,19290>
Erişim Tarihi:24.08.2019

<http://www.hajij.com/tr/reports/item/1696-cumhurbaskani-ruhani-sii-hilali-degil-islam-hilali-istiyoruz> Erişim Tarihi : 26.08.2019

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/iran-kaos-uzerinden-etki-arayisi> Erişim Tarihi:27.08.2019

<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/suriye-de-iran-in-sii-milisleri/1089525> Erişim Tarihi : 27.08.2019

Fikriyat, 2018 <https://www.fikriyat.com/galeri/dunya/suriyeyi-kana-bulayan-surecin-baslangic-noktasi-hafiz-esad/8> Erişim Tarihi : 23.08.2019

Makaleler

- Ayrancı, Z. Ş., (2006). Türkiye-Suriye İlişkileri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Bryce, T. (2014) “Ancient Syria: A three thousand year history”
- Bural, E, B. (2019) “Sekiz soruda Suriye İç Savaşı’nın Sekiz Yılı” 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Özel Rapor
- Collelo, T. (1988). Syria a Country Study. Washington D.C: United States GovernmentmSecretary of the Army,
- Dinçer, O. B., Coşkun, G. (2011). Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye’de Değişimi Zorlamak. Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu.
- Duman, Bilgay (Mayıs 2015), “İŞİD Sonrası Tartışmalı Yeni Aktör: Haşdi Şaabi (Halk/Miilet Yığınları)”,Orsam Rapor, No: 198.
- GOODARZI, Jubin <http://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-syria> Erişim tarihi:09.08.2019
- GOODARZI, Jubin M. (2013). “Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment”,Ortadoğu Etütleri, Cilt 4, Sayı 2, Şubat
- KÖROĞLU, Uğur (2012). “İran’ın Suriye Politikası”, Birol Akgün (Ed.), Suriye Krizi“nde Bölgesel ve Küresel Aktörler
- SEMIN, Ali (10.05.2012). BİLGESAM <http://www.bilgesam.org/incele/1124/-suriye%E2%80%99de-bolgesel-ve-kuresel-guc-mucadelesi/#.XWUfe-gzBIU>
- SINKAYA, Bayram (2011). “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı”, Ortadoğu Analiz, Cilt.3, Sayı.33,Eylül.
- SINKAYA, Bayram (2012). “Arap Baharı Sürecinde İran’ın Suriye Politikası”, SETA Analiz, Nisan
- Sullivan, “Hezbollah in Syria”, s. 10.Robin Wright and Peter Baker, “Iraq, Jordan See Threat from Iran”, Washington Post,8.12.2004.

